

sınırları içinde olsun, Hıristiyan dininin gerçeği üzerinde anlaşamalarının, laiklik ve modern bilime giden kapıyı açmasıdır. Din ve devlet görevlilerinin işbirliği yapıp mkemmelenen bir dinsel uyum sağladıkları devletlerdeyse, entelektüel bir durgunluk hüküm sürecektir. Rönesans ile Reformasyon arasındaki karşılıklı etkileşim, Avrupa kültürünün özünde bulunan pagan Helen ile Hıristiyan geleneği arasındaki temel çelişkiyi çok belirgin bir hale getirerek, çeşitliliği ve Avrupa insanının yaratıcılık potansiyelini artırmış, kısaca Avrupa'nın entelektüel ve manevi enerjisini yükseltmiştir.

2. Batı'nın Denizlerde stnlğ Sağlaması (1500-1700)

16. yüzyılın başına gelindiğinde, modern dünyanın temel zellikleri Avrupa'da belirginleşmişti. 16. yüzyıla başlayan globalleşme süreci içindeyse tüm dünyayı kapsayacak biçimde yaygınlaştı. Bu özelliklerden birincisi, global eylemde bulunabilme yeteneğidir. Avrupa'nın yöneticileri ve zenginleri, uzun mesafeli seyahat yapabilecek ticaret ve savaş gemilerine sahip olmuşlardı. Avrupa, Avrasya kıta kütlesinin en batı kşesiydi, ama 1500'lerde etkin, canlı ve kendine güvenen bir bölge haline gelmişti. Avrupalıları deniz aşını keşifler düşüncesine daha 11. yüzyılda Haçlı Seferleri alıştırmıştı. Portekiz ve İspanyollar, yüzyıllardan beri Müslüman dünyayla mücadeleye girmişlerdi ve şimdi daha da ileriye gitmeye hazırdılar. Avrupa artık militan, iyi örgütlenmiş, silahlanmış ve saldırgandı. Ayrıca iyi eğitilmışlerdi. Matbaanın kurulmasından sonra yeryüzü halinde bilgiye ve global bir bakış açısına sahip olmuşlardı.

İkincisi bağımsızlıktır. Avrupa büyük bir imparatorluk değildi ve hareketleri belirli bir merkezden yönetilmiyor-

du. Denizaşırı genişlemeyi sınırlandırabilecek olan Kutsal Roma İmparatorluğu, 13. yüzyıla gelindiğinde siyasal otoritesini büyük ölçüde yitirmişti. Ruhani önderliğini korumakta olan Papalıkta, askeri harekât ve dünya işleriyle Haçlı Seferlerinde olduğu kadar ilgilenmiyordu. Avrupa, özerk siyasal birimlerin, prenslerin, soyluların, tüccarların, loncaların, hatta üniversitelerin topluluğu biçimine dönüşmüştü. Duruma göre, bunların tek başlarına ya da birlikte hareketleri sonucu globalleşme serüvenine atıldı.

Üçüncüsü, milliyet düşüncesidir. Avrupa'da birkaç siyasal otorite, özellikle Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere monarşileri, yönettikleri halkın güçlü siyasal bağlılığını elde etmişlerdi. Yavaş yavaş uyanmakta olan milliyetçilik bu monarşileri güçlendirdi ve globalleşme süreciyle bunun sağladığı dış dünyayla temas, siyasal bağlılığı artırdı. Kısaca, "ulus-devlet" in başlangıcı bu dönemde gözlenebilir.

1500-1700 arası dönemi çok değişik biçimlerde adlandırılabilir. Din Savaşları Dönemi denebilir. Ancak, dönemin savaşları dini olduğu kadar siyasal, ekonomik, toplumsal ve anayasal konuları da içermektedir. Okyanuslara açılma ya da Batı Avrupa devletlerinin denizlere egemen olmaları denebilir. Ama, bunların hepsi Batı'nın üstünlüğüne şu ya da bu biçimde katkıda bulunduğu için, "Batı'nın denizlerden başlayarak ve giderek karada da üstün duruma geçtiği dönem" adını vermek, en geneli ve bir bakıma en açıklayıcısı olacaktır.

a. Okyanuslara Açılma: Portekiz ve İspanya'nın Üstünlüğü (1500-1600)

Avrupa ve Asya'da 15. yüzyıla nasıl Osmanlıların dönemi diyorsak, 16. yüzyıla da tüm dünyada önce Portekiz, sonra İspanya'nın dönemi demek yanlış olmaz.

Atlantik Okyanusu, 1500'lere kadar Avrupa için bü-

yük bir engel, bir sondu. 500'lerde ise bir köprü, bir başlangıç noktası olmuştur. Portekiz Kralığı Atlantik'te keşfi teşvik edip mali destek sağlayınca, Vasco de Gama Afrika'yı güneyinden dolaşp, kendisini daha önce bilmedikleri Arap ticaretinin tam ortasında buldu. Portekiz'in ticaret rekabetini istemeyen Arap, Türk ve Mısırlılara karşı savaştı. O zamana kadar görülmemiş bir barbarlık, vahşet ve kitlesel katliamla, Goa, Aden, Hürmüz Boğazı ve Doğu Afrika'da sürekli ticaret istasyonları kurdu. Portekizliler buradan Malaka Yarımadası, Çin'in limanları ve Yeni Gine'ye kadar uzandılar. Böylece, Avrupa'nın ateşli silahlar ve deniz gücüyle desteklenen ilk sömürge imparatorluğu kurulmuş oldu. Bu "imparatorluğun" kısa vadedeki en önemli sonucu, baharat gibi Doğu kökenli malların, çok el değiştirmemelerinden dolayı, Avrupa'da fiyatlarının esaslı biçimde düşmüş olmasıdır. Örneğin, 1504 yılında baharatın fiyatı, hâlâ eski ticaret yollarına dayanan Venedik'te, Lizbon'dakinden beş kat daha pahalıydı. Bugünkü terminoloji içinde belirtmek gerekirse, Avrupa'nın Asya ile ticaret dengesi, Avrupa lehine değişmeye başlamıştır.

Kraliçe Isabella'nın desteği ile Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika kıtasını bulması, Portekiz'den sonra İspanya'yı da denizaşırı imparatorluk kurmaya itti. Doğu'da Portekiz'in üstünlüğünü dengelemek için İspanyollar büyük bir hevesle Amerika'nın içlerini de keşfe başladılar. Kilise yeni bir "Haçlı Ruhu" ile Hıristiyanlığı yeni kıtaya da yaymak için hem misyonerler gönderdi, hem de sömürgeciliği destekledi. Hükümet, hazinesini doldurmak için, kıtayı bir altın ve gümüş deposu olarak gördü. "Conquistador" denen İspanyol fatihlerinden Cortez Meksika'daki Aztek, Pizarro ise Peru'daki Inka uygarlıklarını tümüyle yok ettiler. Bu uygarlıkların eşsiz altın heykel ve süs eşyalarını eriterek paraya dönüştürdüler. Yerlilerin zorla ve

ölesiye çalıştırılmaları bir yana, Afrika'dan 1560'ta sayıları 100.000'e ulaşan karaderili tutsak, Amerika kıtasına getirildi.

Denizlerdeki bu üstünlük, 10. yüzyıldan beri oluşan ve insanlık tarihinde misli görülmemiş olan Avrupa savaşkanlığına geniş bir uygulama alanı sağladı. Zaten Avrupa'nın deniz üstünlüğü, İtalyan kent-devletlerinde başlayan ve daha sonra yüzü Atlantik'e dönük Portekiz'e geçen bilim, teknoloji ve irade gücünün bilinçli bir biçimde bir araya getirilmesinin sonucudur. Avrupa savaşkanlığı ile denizcilik tekniğinin bileşimiye, çok kısa bir süre içinde, tüm yeryüzünün kültürel dengesini temelinden değiştirecektir.

Doğu ile Batı'nın denizlerine tam yüz yıl Portekiz ile İspanya egemen olacaklardır. Bu iki devlet 1494'te yaptıkları bir anlaşmayla yeryüzünü ikiye bölerek paylaştılar. Magellan'ın keşfettiği Filipinler İspanya'ya, Portekiz tarafından bulunan Brezilya Portekiz'e verildi. Bu ikisi dışında, İspanya tüm Amerika'yı, Portekiz ise Asya ve Doğu Hint adalarında ticaret hakkını elde etti. Böylece, yeryüzünde, kara yerine deniz ulaşımı dönemi başlamıştır. Bu yeni dönemde Avrupa kıtası, Amerika, Afrika ve Asya'nın erişebildiği bir "dünya merkezi" haline geldi. Ayrıca, ulaşım ve taşımacılık karalardan denizlere geçmeye başlayınca, şimdi çevrede kalan eski dünya içindeki Müslüman halklar, yeryüzündeki merkezi durumlarını yitirdiler.

Portekiz ve İspanya'nın deniz egemenliği 1600'lere kadar sürdü. Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi denizcilik potansiyeli olan devletler henüz Iberik yarımadasının bu iki devleti gibi denizlere açılmamışlardı. Çünkü, devletlerin kaderini yalnız coğrafya belirlemez. Bu devletler, iç sorunlarını çözdükten ve Din Savaşları badiresini atlattıktan sonra, Okyanusların açtığı bu büyük olanaktan yararlan-

maya başlayacaklardır.

35 yıldır Almanya'nın dini bütünlüğünü korumaya çalışan V Charles, Augsburg Barışından bir yıl sonra, 1556'da tahtından feragat etti. Avusturya ve Bohemya ile Macaristan'ın Türklerin elinde bulunmayan bölümünü kardeşi Ferdi-nand'a (kısa bir süre sonra Kutsal Roma İmparatoru seçilecektir), İspanya'yı da oğlu Philip'e bıraktı. Böylece, Habsburglar biri Avusturya, öteki İspanya olmak üzere ikiye ayrıldı. II. Philip (1556-1598) Portekiz'i miras yoluyla eline geçirince (1640'ta yeniden bağımsız olacaktır) tüm Iberik yarımadası siyasal açıdan birleşmiş oldu. Ayrıca, Hollanda'nın çoğu eyaletlerinin hükümdarıydı. Amerika'nın yanı sıra 1580'den sonra tüm Portekiz sömürgelerini devraldı. İspanya şimdi Batı Akdeniz'de yalnız Osmanlılar tarafından tehdit edilen bir üstünlüğe sahipti. 1571'de Osmanlılara karşı İnebahtı'da (Lepanto) bir deniz zaferi elde ettiyse de, bu uzun süreli olmadı. Türkler iki yıl içinde kayıplarını karşılayarak, Tunus'u ellerine geçirdiler.

16. yüzyılın ikinci yarısında Iberik yarımadasının deniz üstünlüğü tehdit edilmeye başlandı. Önce Hollanda'nın (1568), sonra İngiltere'nin (1588) İspanyol deniz kuvvetlerine karşı zaferleri İspanya'yı tahtından indirdi. Hollanda bunun hemen arkasından Portekiz'in Hint Okyanusu kıyılarındaki ticaret merkezlerine yerleşti.

b. Fiyat Artışı ve Merkantilizm

10. ve 15. yüzyıllar arasında gelişen ticaret, 16. yüzyıla varıldığında devletlerin en önemli uğraşı oldu ve bugün bildiğimiz niteliğini kazandı: Kapitalist ekonominin ortaya çıkışı ve kentmerkezli ekonomik sistemden ulus-merkezli ekonomik sisteme geçiş. Bu ekonomik dönüşümün önemli özelliği, 12. yüzyılda başlayan, ama 16. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan fiyat artışıdır. Tüm malların fiyatları 1550-

1600 arasında ortalama olarak iki kat artmıştı. 1650'de buğdayın fiyatı Paris pazarında 1500'dekine göre 15 kat daha pahalıydı. Bu sürekli enflasyon, her yerde ve her zaman olduğu gibi, en çok sabit gelirlileri etkiledi. İlerde incelenecek olan ve aynı dönemde ortaya çıkan din savaşlarında, enflasyonun bu kesim üzerinde yarattığı kötümserliğin, hükümetlerin vergileri artırmalarının ve sonuç olarak etrafı kasıp kavuran ekonomik "anarşinin" payı büyüktür. 16. yüzyıl enflasyonunun önemli bir nedeni, Amerika'dan Avrupa'ya akan yeni bulunmuş değerli madenlerdir. Maden miktarı, üretilen mal ve hizmetlerin hacminden daha hızlı arttığı için, madenin değeri azaldı. Bu da fiyatların yükselmesi demektir.

Fiyat artışı, para miktarının fazlaşmasının ötesinde, önemli gelişmeleri yansıtır. Özellikle 13. yüzyıldan sonra sürekli artan nüfus, ekime daha az uygun toprakların da tarıma açılması zorunluluğunu doğurmuştu. Böylece, üretim maliyeti ve taşıma masrafları yükseldi. Tarım dışı, dolayısıyla beslenmesi gereken nüfus hızla artmaya devam ediyordu. Tarım teknolojisi fazla gelişmiş olmadığı için, fiyat artışı da en çok tarım ürünlerinde görüldü. Bu durum karşısında bazı hükümetler paranın değerini düşürdüler. Bu uygulama kısa sürede kralın gelirini artırıyorsa da, uzun vadede enflasyonu körükledi. Bazı hükümetlerse vergileri artırma yoluna giderek, buna izin vermeyen parlamenter nitelikte kuruluşlarla çatışmaya sürüklendiler. Böylece, 16. yüzyılın mali bunalımı, anayasal bunalımların ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Bu anayasal bunalım sonunda, 17. yüzyılda İngiltere'de parlamento zafer kazanmış, öteki tüm Avrupa ülkelerinde kraliyet despotizmi kurulmuştur.

Fiyat artışının bir başka sonucu, "merkantilizm" in ortaya çıkışıdır. Kralın ve danışmanlarının, altın ve gümüşün kendi ülkelerine akması için tedbir almaları, merkantilist

düzenlemenin iticisi oldu. Bu uygulamaysa, giderek, güçlü ve kendi kendine yeterli ekonomi kurma düşüncesine, yani merkantilizme yol açtı. Merkantilist düşüncenin temel noktaları şunlardı: Mamul maddelerin ihracatını artırmak, hammaddelerin ihracatını azaltmak; yaşamsal olan hammaddelerin dışında ithalatı yasaklamak ve böylece ticaret dengesini lehlerine çevirmek. Fransa, daha 16. yüzyıl başlarında Osmanlı devleti ile bu amaca yönelik ticaret anlaşmaları (Osmanlı tarihinde daha sonra kapitülasyonlar adını alacak olan ve devletin zayıflamasının ana nedenlerinden birini oluşturacak ayrıcalık anlaşmaları) yapmıştı. İngiltere, Kuzey Buz Denizi'nin keşfinden sonra, 1553'te Rusya Şirketi'ni kurmuştu. Bunu, kısa bir süre sonra Osmanlı Şirketi izledi. Bunların en ünlüleri, 1600'de İngiltere'nin kurduğu Doğu Hindistan, Hollanda ve Fransa'nın daha sonra kurdukları benzer şirketlerdir. Bu şirketler sayesinde Kuzey Avrupa devletleri, Portekiz ve İspanya'nın Amerika ve Doğu'daki tekeline kırmışlardır. Böylece, yeryüzünde yeni ve çok daha güçlü sömürge imparatorlukları kurulacaktır.

Tüm bu gelişmelerle biriken zenginlik, Avrupa tarihinin gelecek yüzyıllarının en önemli siyasal birimi haline gelecek olan "ulus-devlet"i doğuracaktır. Çünkü, 16. yüzyılla birlikte dünya ekonomisinin gidişi, ulus-devlet çapında ekonomik düzenlemenin en başarılı düzenleme olduğunu gösterecektir. Ayrıca, biriken zenginlik, devletlerin güçlü ve sürekli ordu besleyebilecek olanaklara kavuşmalarını ve dolayısıyla Kuzey Avrupa devletlerinin güçlerinin artmasını sağlayacaktır. Bu iki gelişme, yani ekonomik ve askeri olanaklar, ulus-devletin kuruluşunu kolaylaştırmıştır.

c. Savaş Teknolojisindeki Gelişmeler ve Ulus-Devlet

"Ulus" duygusu 15. yüzyılla birlikte, Portekiz ve İspan-

ya'da belirgin olarak görülmüşse de, en başarılı örneğini İngiliz ve Fransız monarşileri vermiştir.

Ulus duygusunun yol açtığı "ulus-devlet" denen olgunun temelinde, buraya kadar özetlenen gelişmelerin bileşimi yatmaktaysa da, onun yaygın bir siyasal birim olarak ortaya çıkmasını olanaklı kılan, savaş teknolojisindeki gelişme ve özellikle topun bulunmasıdır.

Top, tarihte ilk defa Sırbistan'ı Osmanlılara tabi biçime sokan 1389 Kosova Savaşı'nda kullanılmıştır. 15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, kılıç, süvari, ok ve yay hâlâ savaşların sonunu belirlemede, kalelerse yıkılmaz ve korkusuz taş yükseklikler olarak sürmekteydi. Ancak, Macar asıllı Urban'ın Fatih Sultan Mehmet için yaptığı o zamanın en büyük ve etkili topu, bu durumu değiştiren önemli bir teknik başarı oldu. Bu ve daha sonra yapılan toplarla, yüzyıllarca her türlü saldırıya başarıyla karşı koymuş olan Hıristiyan kent surları Türkler tarafından yıkılmış ve Avrupa'nın ortalarına kadar egemenliklerini yaygınlaştırmışlardır. Topun yalnız kalelere karşı değil, aynı zamanda savaş alanlarında düşman askerlerine karşı kullanılması da 1521'de Belgrad ve 1526'da Mohaç'ta Türkler tarafından gerçekleştirilmiştir. 15. ve 16. yüzyılların en başarılı orduları, çok farklı bir örgütlenme anlayışına sahip Osmanlı ordusu ve tüm halkın kurulmasında katkısı bulunduğu ve dolaylı olarak vergilerle finanse ettiği ulus-devletinki olmuştur. Örneğin, dönemin en modern askeri birliği olan "yeniçeri"lerin çekirdeğini oluşturduğu Osmanlı ve süvari yerine piyadeden kurulan, soyluların bile ellerinde silah saflarda savaştığı İspanya ordusu, 16. yüzyılın başlarından 17. yüzyılın ortalarına kadar, tartışmasız üstünlüğe sahipti. 15. yüzyılın ortalarında bulunan tüfek, askeri amaçlarla ilk kez Otuz Yıl Savaşları'nda kullanılacaktır. Ordunun arkasında bulunan ulus desteği, top ve tüfek, 16. ve 17. yüz-

yıllarda "sürekli ordu" anlayışını doğuracak ve Otuz Yıl Savaşları ilk kez böyle orduların mücadelesine sahne olacaktır.

Tüm bu teknolojik başarılar, ortaçağın başarılı kurumları olan çevresindeki surlarıyla feodalizmi, şövalyeliği ve hatta Rönesans kent-devletlerinin de sonunu vurguladı. Kentlerin ve feodal toprakların yerelciliği ile Papalığın ve imparatorlukların evrenselliği, dönemin yeni ekonomik, siyasal ve askeri koşullarına uyum gösteremedi. Yerellekle evrensellik arasında bir bakıma ortalama yol olan ulus-devlet, bu yeni koşullara tam anlamıyla uyum göstermiş, açıkça belirlenen sınırları, iç düzeni ve güçlü kurumlarıyla, bundan sonraki Avrupa tarihinin ve giderek tüm yeryüzünün temel siyasal örgütlenme biçimi olmuştur. Ulus-devletin söz konusu gücü ve saygınlığı bugün de değişmiş değildir.

ç. *Üstünlüğün Iberik'ten Kuzeybatı Avrupa'ya Geçmesi*

(i) "Başat Güç" Kavramı: George Modelski¹¹ tarafından geliştirilen bir kurama göre, 15. yüzyılla birlikte dünya tarihi, belirli devletlerin belirli bir süreyle yeryüzünde "başat güç" (*dominant power*) durumuna yüklemeleri ve sonra bu statülerinden düşmeleri zinciri içinde bugüne doğru aktmaktadır. Bu başat güç durumuna yükseliş ve düşüş kabaca yüz yıllık sürelerle olmaktadır. Belirli bir devlet yükselerek dünya denizlerinde egemen duruma geçmekte (başat

11 "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State", *Comparative Studies in History and Society*, c. 20, No. 2, ss. 214-235, Nisan 1978; "Long-Cycles of World Leadership", Paper delivered at the annual convention of the American Political Science Association, New York, 1981; "Testing Cobweb Models of the Long Cycle of World Leadership", Paper delivered at the 17th North American Conference, Peace and Science Society, Pennsylvania, Kasım 1981; *Principles of World Politics*, 1972, New York, The Free Press, 1972.

gücün tanımında okyanuslara egemen olmak önemli ve belirleyici bir özellik olarak gösteriliyor) ve bu egemenliğini hemen hemen yüz yıl sürdürmektedir. Bu süre içinde, başat güce meydan okuyan başka bir güç (*challenger*) çıkmakta ve ikisi arasında, belki sistemin öteki üyelerinden bir kısmının da katıldığı, büyük bir savaş yeni başat gücün belirmesini sağlamaktadır. Bu büyük savaştansa, genellikle başat güç ve meydan okuyan güç değil, üçüncü bir devlet kazançlı çıkarak, dünya egemenliğini kurmaktadır.

Modelski'nin kuramından hareket ederek şöyle bir kaba gözlemde bulunabilir: 15. ve 16. yüzyıllar, önce Portekiz, sonra İspanya'nın başat güç oldukları yüzyıllardır.¹² 1568'de Hollanda-İspanya Savaşları Portekiz ve İspanya'yı başat güç statüsünden düşürecektir. 17. yüzyıl Hollanda'nın, 18. yüzyıl ise Fransa'nın başatlığını vurgulamaktadır. 19. yüzyılda İngiltere denizlere egemen olarak başat güç statüsüne yükselecek ve bu egemenliğe karşı Almanya'nın meydan okuması, 20. yüzyılda iki dünya savaşına yol açacaktır. Bu ikisi arasındaki mücadeleden ABD yararlanarak, 20. yüzyılın ikinci yarısında başat güç olacaktır. ABD'nin bu üstünlüğü, deniz, hava ve uzaydaki egemenliği dikkate alınır, hâlâ sürmektedir. *Bu üstünlüğe meydan okuyan ise Sovyetler Birliği'dir.*

(ii) *Hollanda'nın Parlak Dönemi:* Daha önce görüldüğü gibi, İberik yarımadasının global tekeline karşı Hollanda ve İngiltere tarafından meydan okundu. Bu mücadele bir yüzyıl sürmüş ve kesin bir biçimde, belirli bir tarihte bitmemişse de, 1588'de İspanyol Armadası'nın yenilgisi önemli bir dönüm noktası olmuştur. İberik deniz gücü za-

12 Bu yüzyıllarda Osmanlı devleti üç kıtaya yayılan geniş ve güçlü bir imparatorluk kurmuşsa da, Akdeniz ve Kızıldeniz'in ötesinde büyük okyanuslara açılıp dünya deniz üstünlüğünü kuramadığı ve temelde bir kara devleti olarak kaldığı için, "başat güç" kategorisi içine alınmamaktadır.

yıflamaya başlayınca, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, Doğu'nun baharat ticaretini Portekiz'in elinden aldı. Hollanda Batı Hindistan Şirketi ise, Amerika'daki İspanyol varlığına önemli bir tehdit oluşturdu.

Böylece, 17. yüzyıl Hollanda etkisinin altın çağı olarak nitelendirilebilir. Amsterdam, şimdi global bir nitelik gösteren ticaret şebekesinin merkezi oldu. Hollanda'yı besleyen noktalar dünyanın beş kıtasına yayılmış sömürge istasyonlarıydı. Ne var ki, Hollanda'nın kurduğu bu global şebeke öncelikle ticarete dayanıyordu ve tümüyle kâra yönelikti. Büyük askeri güce sahip olmayan Hollanda'nın bu deniz ticareti üstünlüğü uzun süreli olmadı.

(iii) *Fransa'da Bütünleşme, Almanya'da Parçalanma: Otuz Yıl Savaşları ve Westphalia Barışı (1648)*: Fransa'da IV. Henri (1589-1610) uzun ve yıkıcı dini iç savaşlardan sonra monarşinin otoritesini sağladı. Devlet resmen Katolik kalmakla birlikte, Fransa'nın ulusal çıkarları Papalığın çıkarlarından hep ayrı düşünülmüştür. XIII. Louis'in saltanatı sırasında (1610-1643) kralın başbakanı ve Kilise'nin kardinali olan Richelieu, orduyu merkezi otoriteyi kabul etmeyen kale ve kentleri ortadan kaldırmada başarılı bir biçimde kullandı.

Böylece, monarşi otoritesi Fransa'nın hemen hemen her yerinde ilk kez tam olarak sağlandı ve Fransız tipi mutlakiyetçi monarşi, Avrupa'nın modern hükümet biçimi olarak, başarı kazandı; öteki devletlerce öykülenecek bir model oldu.

Kardinal Richelieu, çıkarları gerektirdiği zaman, şimdi göreceğimiz Otuz Yıl Savaşlarında olduğu gibi, Alman Protestanlarının yanında yer almaktan da geri kalmadı. Böylece, Fransa 1562-1598 yılları arasında dini nitelikte iç savaşlarından bütünlüğünü sağlamış, Almanya ise 1618-1648 yılları arasındaki aynı nitelikte Otuz Yıl Savaşla

r'ndan parçalanmış olarak çıkacaktır. 18. ve 19. yüzyılların Avrupa tarihi de zaten, Fransa'nın bu bütünlüğü ve Almanya'nın parçalanmışlığı konusu çevresinde dönecektir.

1600'lere gelindiğinde Kutsal Roma İmparatorluğu resmen Katolik olmakla birlikte, İmparatorluk çerçevesi içinde Protestanlar çoğunlukta idi. Çünkü, 300 kadar devletin dini olduğu gibi, Habsburgların resmen Katolik olan devletlerinin de içinde çok sayıda bulunuyorlardı. Ayrıca, 1500'lerde Almanya Avrupa'nın gelişmiş bir bölgesiyken, 1600'lere gelindiğinde gerileme ve yerellik belirtileri göstermeye başlamıştı.

1555 tarihli Augsburg Barışı, her devletin vatandaşlarının dinini belirleme yetkisini tanımıştı. Ancak, bu hak uygulamada yürümedi ve 1608'de Protestan devletler haklarını savunmak için aralarında bir birlik kurdular. Dışardan destek sağlamak için Hollanda, İngiltere ve Fransa ile görüşmelere giriştiler. 1609'da ise, Katolik Alman devletleri Kutsal Roma İmparatorluğu'nun desteği ve Bavyera'nın önderliğinde birleştiler. Bunlar da İspanya'nın desteğine güveniyorlardı. Böylece, Almanya parçalanıyor, daha doğrusu dini bir savaşa hazırlanan ve birbirlerine karşı dış destek sağlamaya çalışan iki kampta toplanıyordu. Tüm bu gerilim ve baskılardan kaynaklanan Otuz Yıl Savaşları'nın, karmaşık bir hal alacağı ve bir "savaşlar dizisi" olacağı, daha başlangıcından belliydi; öyle de oldu.

Bir kere, Katolik ve Protestan davası üzerinde Alman iç savaşıydı. İkinci olarak, siyasal birliği korumak isteyen Kutsal Roma İmparatoru ile bağımsızlıklarını sağlamak için çabalayan üye devletler arasında bir iç savaşı. Bu iki iç savaş arasında tam bir aynılık yoktu; çünkü Protestan devletler kadar Katolik devletler de İmparator'un denetimini istemiyorlardı. Üçüncü olarak, Otuz Yıl Savaşları Alman topraklarında sürdürülen Fransa ile Habsburglar, İs-

panya ile Hollanda arasında ve işin içine Danimarka, İsveç Transilvanya'nın da karıştığı uluslararası bir savaştı.

Otuz Yıl Savaşları, Fransız Devrim Savaşları öncesinin en büyük Avrupa savaşıdır ve Protestanların zaferi sonucu 1648 tarihli Westphalia (Vestefalya) Barışı ile bitmiştir. Barışı hazırlayacak olan konferans, Avrupa'nın en büyük ilk konferansı sayılabilir. En önemli özelliklerinden biri, daha önceki uluslararası toplantılar dini nitelikteyken, Westphalia'nın devletlerarası savaşa ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmasıdır. O kadar ki, Papalık temsilcisi dinlenmediği gibi, Papa'ya da imzalatılmamıştır. İkinci olarak, Kilise'nin gücü tam anlamıyla sınırlandırılmış, Augsburg Barışı'nın hükümleri yenilenmiş ve Almanya'da Katoliklik, Protestanlık ve Calvinizm¹³ geçerli dinler haline gelmiştir. Üçüncü olarak, uluslararası hukuk bakımından da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçalanmış olduğu doğrulanmıştır. Hollanda ve İsviçre üzerinde de herhangi bir hak iddiası kalmamış, İsviçre bağımsızlığını kazanmıştır.

Westphalia Barışı ile 300 kadar Alman devleti hemen hemen hükümlerine siyasi birimler oldular. Üye devletlerin rızası olmadıkça İmparatorluğun vergi ve asker toplayamayacağı, kanun koyamayacağı, savaşa ilan edemeyeceği ve barış antlaşması imzalayamayacağı hükme bağlandı. Böylece, Avrupa'nın önceki devletleri mutlak yetçili monarşi altında birleşir ve güçlenirken, Almanya, ömrü çoktan tükenmiş olan feodal bir karışıklık içine itilmiş oldu. Bundan sonra Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasi

13 1509-1564 yılları arasında yaşamış olan John Calvin, Fransa'daki Protestan reformcularının en büyüğüdür. Hıristiyanlıktaki batıl inanışlara ve görkemli törenlere şiddetle karşı çıkmış, öğretilerinde Luther'in aksine, dinin devlete boyun eğmesi i eleştirmiştir. İskoçya, İsviçre, Macaristan ve Kuzeybatı Amerika'da derin etkiler bırakmışsa da, bugün taraftarları çok azdır.

ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında, güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşacaktır.

Belirli kurallara göre hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan parçaların (devletlerin) oluşturduğu bütün, uluslararası sistem, bugün anladığımız anlamda Westphalia ile doğmuş sayılabilir.

Sonuç olarak, Westphalia Barışının, Katolik Habsburgların Avrupa'ya egemen olma tehdidini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Bundan sonra çeşitli ve çok sayıda devletin uluslararası sisteme kaulması ve değişik din ve mezheplerin yan yana yaşaması, Avrupa'da normal karşılanacaktır. Ayrıca, Almanya'yı küçük devletlere bölerek, Fransa'nın dünya üstünlüğünü eline geçirmesine de yardımcı olmuştur.

(iv) *Fransa'nın Üstünlüğü ve Güç Dengesi Politikası:* Fransa'da 14. Louis döneminin (1643-1715) ikisi iç ve biri dış politika alanında olmak üzere, üç önemli özelliği vardır. 14. Louis, ortaçağdan kalma soyluların (aristokrasi) feodal özgürlüklerini sona erdirerek, Avrupa sahnesinde doğmakta olan güçlü ve mutlakiyetçi ulus-devletin üstünlüğünü sağlamış ve son zamanlarda gelişmekte olan güçlü ve disiplinli ordu anlayışını Fransa'da tam anlamıyla yerleştirmiştir. Bunlar yeni doğmakta olan modern devletin iki vazgeçilmez unsuru olacaktır. Dışardaysa, genişlemeci ve saldırgan dış politikasına karşı öteki devletler bilinçli bir "güç dengesi" (*balance of power*) politikası izlemeye başlayacaklardır. Güç dengesi, bu noktadan sonra önce Avrupa'nın, sonra giderek tüm yeryüzünün uluslararası ilişkilerini düzenleyen bir mekanizma haline gelecektir.

aa) *İç Politika:* 14. Louis 1643'te beş yaşındayken Fransız tahtına çıktı. Önceleri yönetim, Kral Naibi Kardi-

nal Mazarin'deydi. 1661'de 23 yaşındayken memleketin yönetimini eline aldı ve 1715'te ölene kadar tam 72 yıl iktidarda kaldı. Modern tarihin en uzun süreyle iktidarda kalan monarkıdır ve Richlieu' nun başarılarını devralarak, Fransa'yı Avrupa'nın en güçlü devleti yapmıştır. Bu, içerde mutlakiyet yönetimi ile mümkün oldu 14. Louis, ortaçağa ait eski feodal özgürlüklerin ülkeye karışıklıktan başka bir şey getirmeyeceğini anladı. Daha Westphalia Barışı sırasında toprağa bağlı soylular, Kral Naibi Mazarin'e karşı ayaklanmışlar, bir ara Paris'te denetimi ele geçirmişler, Meclis'in (*Etats-Generaux*) toplanmasını isteyerek, Fransa ile savaşmakta olan İspanya ordusunu davet etmişlerdi. Feodal özgürlüklerini savunmak için "evrensel soylular dayanışmasını" harekete geçiriyorlardı. 1648 ayaklanması, eğer 14. Louis'nun sonu olmamışsa, nedeni budur. Gelişen ulusal ticaretin ürünü olan kent-soylular (burjuvazi) ve köylüler, soyluları bu davranışlarında desteklemediler. "Evrensel soylular dayanışması" ömrünü tamamlamakta ve yerini "milliyetçilik" duygusu almaktaydı. 1648 ayaklanmalarının belki de en önemli tarih dersi budur.

16. yüzyılın din savaşları ve 1648 ayaklanmaları, Fransız halkına, toprak aristokrasisinin üstünlük iddialarına karşı kralın güçlü yönetimini tercih etmeleri gerektiğini gösterdi. Bu koşullar altında, "devlet benim" diyecek kadar ileri gidecek olan 14. Louis, sınıflar ve dinlerle bölünmüş bulunan Fransa'da bütünleştirici gücün ulusal monarşinin mutlakiyetçiliği olduğunu anlamıştır.

14. Louis, merkezî otoriteyi sağladıktan sonra orduya çekidüzen verdi. Daha önce ordu, bir cins "özel teşebbüs" gibiydi. Para ya da çeşitli siyasal amaçlarla istedikleri hükümete hizmet eder durumdaydılar. Nitekim, 1648 ayaklanmalarında soyluların yanında yer almışlardı. Dolayısıyla, bu askerlerin yaptıkları savaşlar devletin bir eylemi

değildi ve sık sık amaçsız çapulcular mücadelesine dönüşüyordu. 14. Louis'nin bu alandaki en önemli başarısı, savaşı devletin bir eylemi biçimine sokmasıdır. Bunun için Fransa'da her askerın yalnız kendisi için savaşmasını sağladı. Kendisi en tepede olmak üzere, tam bir askeri hiyerarşi, emir-komuta zinciri kurarak, askerlere tek tip üniforma giydirdi, sürekli oturacakları barakalar kurdurdu. Kısaca, orduyu tam bir disiplin ve denetim altına aldı. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ordunun hâlâ belirli bir hanedana (Bourbon) bağlı kılınmasıdır. 19. ve 20. yüzyılların "yurttaş-ordu" ya da "ulus-ordu" anlayışı, ancak 1789 Büyük Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkacaktır.

bb) Dış Politika ve Güç Dengesi: 14. Louis, dışarda genişlemeci bir dış politika izledi. Genişleyebileceği iki alan vardı. Doğuya ve Ren bölgesine doğru genişlemek ve İspanya Hollandası'nı (Belçika) ilhak etmek ki, böyle bir politika Kutsal Roma İmparatorluğu'nun daha da parçalanması demektir. Bir de, tüm İspanya topraklarına veraset yoluyla sahip olmak istiyordu. (Belki de bu amaçla, İspanya Kralı II. Charles'in gerek vücut, gerekse kafaca özürülü bulunan kızkardeşiyle evlenmişti) Böylece, 14. Louis'nin dış politika amacı açıkça ortaya çıkıyor: İspanya ile Fransa'nın kaynaklarını birleştirerek, Fransa'yı Avrupa'da, Amerika'da ve denizlerde üstün kılmak. Bu amacında başarı kazanırsa, kuracağı "evrensel monarşi", Avrupa'nın öteki devletlerinin bağımsızlıklarının sonu olurdu.

Avrupa'nın öteki devletlerinin bu "evrensel monarşi"ye karşı taktiği, "güç dengesi" politikasıdır. Daha on onbeş yıl önce, Habsburg üstünlüğüne karşı, başını Fransa'nın çektiği bir güç dengesi politikasıyla mücadele edilmişti ve Otuz Yıl Savaşları sonunda imzalanan Westphalia Barışı bu politikanın başarısını simgeliyordu. Şimdi, aynı tehlike Fransa'dan geldiğine göre, güç dengesi politi-

kası da ona karşı yöneltilecekti.

“Güç dengesi” kavramı birçok anlamda kullanılmaktadır. Bir kere, gücün birçok farklı devletler arasında dağıldığı denklik, denge anlamında kullanılmaktadır. İkinci olarak, bu dengenin bozulmasıyla ortaya çıkan bir anlamı vardır. Bir devlet, uluslararası sistemde üstün duruma geçerse ve sistemin öteki üyeleri bağımsızlıklarını kaybetmemek için koalisyon kurarlarsa, o zaman bu koalisyona “denge” adı verilmektedir. Daha doğrusu, bu durumda, bozulan dengenin yeniden sağlandığı bir karşıt-ağırlık oluşturulmaktadır. Üçüncü bir anlamı da, güç dengesinin denetim altında tutulması anlayışından kaynaklanıyor. Burada, dengenin sağlanması için bir devletin elinde bulundurduğu güçten söz edilebilir. Eğer bir devlet, koalisyonun gerekli bir üyesi ve koalisyonun ona olan ihtiyacı onun koalisyona olan ihtiyacından çoksa, bu devlete, güç dengesini denetleyen devlet denir. Bu devlet, her zaman koalisyonun üyesi bile olmayabilir. Ama, çıkarları belirli bir bölgede ya da dünyada gücün dengede tutulmasında yatıyorsa ve bunu sağlayacak güce de sahipse, bu devlete yine aynı sıfat verilebilir.

17 ve 18. yüzyıllarda güç dengesi politikası izleyen devletlerin amacı, kendi hareket serbestliklerini en üst düzeyde tutmaktı. Amaç, barışı korumaktan çok, olası saldırılara karşı Avrupa devletlerinin bağımsızlık ve hükümlerlerini korumaktı. Bu politika başarılı oldu sayılabilir. Nedeniyse, bağımsız dış politika izleme yeteneğine sahip çok sayıda devletin uluslararası sistem içinde bulunmasıdır. Devletler serbestçe bir ittifaktan ötekine geçebilmekteydi. Hele din savaşları bittikten sonra, kavgalarını katı dış politika kalıpları içine sokacak ideolojilerin de olmaması, yukardaki tanım içindeki güç dengesi politikasının izlenmesini kolaylaştırmıştır.

Dönemin olaylarına gelince: Avusturya Habsburgları

Westphalia Barışı ile sınırlandırılmıştı. İspanya Habsburgları ile Fransa arasındaki savaş on yıl daha sürerek, 1659 tarihli Pireneler Barışı ile bitti. 14. Louis'nin Hollanda'ya saldırısı, Hollanda, Danimarka, Brandenburg, İspanya ve Avusturya Habsburglarının koalisyonu ile 1678'de durdurulabildi. Ama bu savaşla Fransa, ordularını İsviçre ve Alsace sınırına getiren Franche-Comte bölgesini eline geçirdi. Bir yıl sonra, 1679'da Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Alsace-Lorraine yöresine sızmaya başladı. 1681'de bağımsız bir cumhuriyet olan Strasbourg kentini işgal etti. Kutsal Roma İmparatorluğu 1686'ya kadar bu ilerlemeye karşı duramadı, çünkü doğuda Macarlar 14. Louis'nin kışkırtmasıyla ayaklanmış, ayrıca Osmanlılar da 1683'te Viyana'yı kuşatmışlardı. Doğu'daki badireler atlatıldıktan sonra, 1686'da 14. Louis'nin Katolik ve Protestan düşmanları Augsburg Birliği'ni kurdular: Kutsal Roma İmparatoru, İspanya ve İsveç kralları, Hollanda Cumhuriyeti ve Bavyera ile Saksonya. 1688'de başlayan savaş, 1697'de Ryewick barışı ile sona erdi. Savaş nasıl belirsiz bitmişse, barışı da aynı belirsizlikte oldu ve pek bir şey çözemedi.

cc) *İspanya Veraset Savaşları ve Utrecht Barışı (1713)*: Büyük bir miras bırakacak olan İspanya Kralı II. Charles'ın 1700 yılında ölmesi Avrupa'yı bir dizi savaşa daha götürdü: İspanya Veraset Savaşları. Bu savaşların dünya tarihi açısından önemli özellikleri vardır. Bir kere, 18. yüzyılın gelecek savaşlarının tipik niteliğini aksettirmektedir; tüm halk tarafından değil, profesyonel ordularca yürütülen bir savaşlar dizisi olmuştur. İkinci olarak, dinin çok az rol oynadığı ilk büyük çaplı savaş olmuştur. Asıl önemli olan dava, ticaret ve deniz gücüdür. Üçüncü olarak, "dünya savaşı" denebilecek ilk savaştır. Avrupa'nın önde gelen devletlerinin yanı sıra, denizaşırı dünyayı da içine almıştır.

II. Charles'ın iki kızkardeşiyle evli bulunan Fransa

Kralı ile Habsburg İmparatoru, miras üzerinde en büyük hak sahibiydiler Aslında, II. Charles ölmeden önce, güç dengesini bozmadan bu dünyanın belki de en büyük mirasının vârisler arasında nasıl paylaşılacağı konusunda plan üstüne plan yapıyordu. Avrupa, ölmek üzere olan "dede"nin başucunda, gözleri yaşlı ama akıllarında mirasın ne olacağı konusunda sorular bulunan akrabaları andırıyordu. Ancak, II. Charles'ın kendisinden beklenmeyecek kadar akıllıca bir vasiyet yazmış olduğu hayretle öğrenildi. İspanya toprakları parçalanmadan bir bütün olarak 14. Louis'nin torununa kalacak ama iki taht hiçbir zaman birleştirilmeyecek, 14. Louis kabul etmezse, Habsburg İmparatoru' nun oğluna aynı koşullarla verilecekti. En azından Fransa'nın etkisinin genişleyebileceğini düşünerek, 14. Louis bu mirası kabul etti ve kıyamet de koptu. İki yüzyıldır Avrupa içinde siyasal denge bu kadar tehdit edilmemişti. Güç dengesi politikasına uygun olarak, 1701'de İngiltere'de, Kutsal Roma İmparatorluğu, Hollanda, Portekiz ve Brandenburg ve Savua dükalıklarının katıldığı bir "Büyük İttifak" kuruldu.

Fransa'nın yenildiği İspanya Veraset Savaşlarından sonra imzalanan Utrecht Barışı'nın maddeleri, siyasi tarihin ana konusu olan 19. yüzyılın büyük çaplı olayları açısından çok önemlidir ve belki de "modern dünya" Westphalia'dan çok Utrecht ile kurulmuştur. Antlaşmanın asıl konusu İspanya dünyasının paylaşımıdır. İngiltere Cebelitarık ile Minorka adasını, Savua Dükalığı Sardunya adasını aldı. İspanya'nın Akdeniz'deki öteki toprakları (Milan, Napoli ve Sicilya) ile İspanya Hollandası (Belçika) Avusturya Habsburglarına bırakıldı. 14. Louis'nin torunu İspanya tahtına II. Philippe adıyla geçti. Bundan sonra İspanya tahtı, belirli aralıklarla, 1931'deki cumhuriyetçi devrime kadar Bourbonlar tarafından işgal edilecektir. Fransa, Ameri-

ka'daki iki kolonisini (Newfoundland ve Nova Scotia) İngiltere'ye devretti.

Utrecht Barışı ile Fransız etkisi sınırlandırıldı, ama ortadan kaldırılamadı. Her şeyden önce, Alsace ve Franche-Comte'deki kazançlarını korudu; İspanya'daki etkisi artarak sürdü. Dil ve uygarlığı Avrupa'da yayılmaya devam etti. Yenilgiden sonra yeniden güçlenme yeteneği, ekonomik genişlemesiyle açıkça belli oldu.

Utrecht Barışı'nın önemi şuradadır: Bir kere, daha önce adı çok az duyulan iki küçük devlet, Savua ve Brandenburg, Avrupa'nın siyasal ufunda yükselmeye başladı. İki ülkenin yöneticisi, galip tarafa katılmış oldukları için, "kral" kabul edildiler. Bundan sonra birincisine Sardunya ya da Piyemonte, ikincisine Prusya deneyecektir.

İkinci olarak, Westphalia ile kurulan uluslararası sistem yeniden doğrulandı. Üçüncü olarak, Almanya hâlâ feodal bir karmaşa içinde, "İtalya" hâlâ parçalanmış, İspanya ise Fransa'nın etkisi altına girmiş olduğu için, Utrecht Barışı'ndan İngiltere ile Fransa en güçlü iki devlet olarak çıkacaklardır. Ama, savaştan asıl kazançlı çıkan İngiltere olmuştur. İngiltere artık büyük devlettir. Savaş sırasında İskoçya ile birleşmiş, Minorka ve Cebelitarık'la Akdeniz gücü olmuş, Amerika'da iki toprak parçası elde etmiştir. Ama, daha da önemlisi, İspanya Amerika'sına Afrikalı köleler taşıma ayrıcalığını elde etmiş olmasıdır. Bristol ve Liverpool gibi kentlerin gelecek dönemdeki zenginliklerinin kaynağı, bu tutsak ticaretinden elde edilen kârdı.

(v) İngiltere'de Parlamenter Hükümet: 17. yüzyılda İngiliz tarihi, "modern devletin" doğuşunda büyük rol oynayan üç unsurun mücadelesinin öyküsüdür. Monarşi, özel mal ve mülk sahipleri ve hâlâ cahil olan ortalama halk.

Aslında, İngiltere'de özel mülk sahipleriyle siyasal otorite arasındaki mücadele 12. yüzyıla kadar geri gider. 15.

ve 16. yüzyıllar, Tudor ve Stuart hanedanlıklarının, İngiliz hükümet sistemini, Kıta Avrupası'nda olduğu gibi, "kişisel bir monarşi" biçimine sokma yolundaki çabalarını anlatır. Ne var ki, İngiliz monarşisinin bu yönde uğraşısının başarısızlığı, İngiltere'nin siyasal gelişim çizgisini, Avrupa'dakinden ayıran en önemli unsurdur.

Avrupa'nın hemen hemen her monarşisinde halkın temsili bir organı vardı. Ancak, hiçbiri İngiltere'deki kadar canlı ve güçlü olamamıştır. Bu sonucu doğuran ve İngiliz ve Kıta Avrupası parlamentolarını birbirinden ayıran beş önemli özellik vardır. Bir kere, İngiliz Parlamentosu'nun arkasında belirli temel ve evrensel hakları içeren belge ya da bildiriiler vardı. İkinci olarak, İngiliz Parlamentosu yalnız toprak sahibi şövalyeleri değil, aynı zamanda seçimle gelen kentlileri de kapsıyordu. Üçüncü olarak, İngiliz Parlamentosu'nun hemen hemen tüm üyeleri mal ve mülk sahibiydi. Tüccarlar tarafından da desteklenen toprak sahipleri, monarkın vergileri artırması halinde zenginliklerinin tehlikeye gireceğini biliyorlardı. Dolayısıyla, krala karşı direnmek için yeterli nedenleri vardı. Dördüncü olarak, tüm ülke içinde tek bir parlamento vardı ve bu yüzden etkili olabiliyordu. Avrupa ülkelerinde görülen yerel nitelikte ve meclis gibi çalışan kuruluşlar olmadığı için, muhalefet bir yerde odaklaşabiliyordu. Son olarak, parlamento içinde Lordlar ve Avam olmak üzere iki "kamara" vardı. Toprak çıkarları bu ikisinde de temsil ediliyordu. Soylular Lordlar Kamarası'nda, yukarı orta sınıf ise Avam Kamarası'ndaydı. Aristokrasinin büyük bir bölümünü oluşturan bu sınıf, Avam Kamarası'nda tüccarlar ve kent temsilcileri ile bir aradaydı. Dolayısıyla, İngiliz Parlamentosu, Kıta Avrupası'ndakilerin aksine, sınıf farklarını keskinleştirmiyordu. Ayrıca, yine Avrupa'dakilerin aksine, din adamları ayrı bir güç olarak parlamentoda yer almıyordu.

Bu özellikler, İngiliz Parlamentosu'na monarşiyle mücadelelerinde güç vermiştir. Parlamento'nun etkinliğini sağlayan ilk belge, 1215 tarihli "Magna Charta" idi. Daha 13. yüzyılın başında, Kral'ın yurttaşın özgürlüğü ve kişisel malı üzerindeki yetkisini kaldırarak, İngiltere'yi bir hukuk devleti yapma yolunu açmıştı. İngiltere'deki siyasal çatışmanın önemli bir özelliği de, Kıta Avrupası'nı birbirine katan Katolik-Protestan çatışmalarına pek sahne olmamasıdır. İngiltere'deki mücadele, dini olmaktan çok, özel mülk sahiplerini içeren Parlamento ile Kral arasında siyasal nitelikte bir hesaplaşmaydı.

İngiltere'deki siyasal mücadele I. Charles zamanında (1625-1649) bir iç savaş haline dönüştü. Kral, Avrupa tipi bir monark gibi hareket etmeye başlayıp, Parlamento'ya danışmadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan edince ve savaş finansman için vergileri artırınca, İngiliz Parlamentosu 1628'de dünya tarihine damgasını vuracak bir belge yayınladı: "Haklar Bildirisi" (*Petition of Rights*). Bu bildiri, Kral'ın yetkilerine sınır getirerek, hukuk sürecinden geçilmeksizin Kral'ın kimseyi suçlayamayacağı, cezalandıramayacağı ve halka karşı orduyu kullanamayacağını belirtmekteydi. Kral'ın tepkisi çok sert oldu. Parlamento'yu dağıtıp 11 yıl toplamadı; vergileri artırmayı sürdürdü ve Katolik Kilisesi ile her türlü bağı kesmiş olan İskoç Presbiteryen Kilisesi'ni, Katolikliğin bazı özelliklerini hâlâ sürdürmekte olan İngiliz Anglikan Kilisesi ile birleştirmek istedi. Bu sert tedbirler karşısında İskoçlar ve üzerlerine gönderilen ordu isyan etti. Serüvenci dış politikanın doğal sonucu olan mali iflas ve güvenebileceği bir orduya sahip olmaması, I. Charles'ı 1640'ta Parlamento'yu toplantıya çağırmaya zorladı. Parlamento, bakanlardan birini idama mahkûm etmek gibi faaliyetlerde bulunmaya başlayınca, Kral'ın uyguladığı baskı durumu iyice karıştırdı. Bu karışıklık içinde,

Parlamento'dan, sonra general sıfatını alacak olan Oliver Cromwell çıkmıştır. Cromwell, 1642'de tam anlamıyla halktan oluşan bir ordunun başında Kral'a karşı mücadeleye girişti. Bu arada Parlamento, Kral'ı "vatana ihanet" suçundan yargılamaya başlamıştı. Halkın monarkı yargılaması insanlık tarihinde ilk defa görülüyordu.

Hemen hemen her devrim, çok büyük ölçüde yöneticilerin aşırılıklarından kaynaklanır. Ama, bu aşırılıklar hukukun çerçevesi dışında bir zorbalık ve kararlılık gerektirir. Bunun sonucunda patlak veren devrimse, başlangıçta istenmeyen ve öngörülmeven daha da aşırı olan bir noktaya doğru sürüklenir. Bu, tarihteki siyasal nitelikte hemen her devrimde böyle olmuştur ve İngiltere'deki ayaklanma da genellemeyi doğrulamaktadır. Belki, İngilizler'in çoğunluğu, Kral'ın kral, halkın da özgür olmasından başka bir değişiklik istemiyordu. Kurtla kuzuyu yan yana yaşatmanın bir yolunu bulma arayışı içindeydiler. Ama, Cromwell'in, en aşağı tabakalar da dahil, tümüyle halktan topladığı "yeni ordu" artık geriye dönecek ve ılımlı davranacak durumda değildi. Kral geri gelirse, kendisine ve "centilmenleri"ne karşı başkaldırmış olan "çapulcuların" oluşturduğu orduya acımasızca davranacağını biliyorlardı. Lordlar Kamarası'nın muhalefetine rağmen, Avam Kamarası Kral'ı yargıladı, suçlu buldu ve 1649'da idam etti. İngiltere bir cumhuriyet oldu ve "Commonwealth" adını aldı. Bu, eşine rastlanmaz önemde bir olaydı. Daha önce, krallar savaşta ölebilir, başka krallar tarafından öldürülebilir, hatta bir soylu tarafından zehirlettirebilirdi. Ama, halkın bir bölümünün ayaklanıp kralı yargılamaları ve idam etmeleri görülmüş şey değildi. Hanedanların bu korkulu karabasanı, tüm Avrupa'da rahatsız edici bir rüzgâr gibi esti.

Cromwell, disiplinli ordusu sayesinde, yalnız İngiltere'deki duruma egemen olmakla kalmadı. Aynı zamanda

İrlanda ve İskoçya'daki 1650 ayaklanmalarını bastırdı. Uzun deniz savaşları sonunda Hollanda'yı yenerek, İngiliz denizlerinden kovdu. Cromwell'le birlikte İngiltere, yükselen bir deniz gücü olarak ortaya çıktı.

Cromwell'in 1658'de ölümü üzerine aşırılıkları halk tarafından zaten desteklenmemiştir- İngiltere'de alışılmış olana geri dönüldü ve monarşi yeniden kuruldu. Hatta idam edilen kralın oğlu, II. Charles adıyla tahta geçti. Ancak, Katolik olan kardeşi II. James kral olduğunda (1685) işler yeniden karışacaktır. Kral ile Parlamento arasındaki mücadele yeniden başladı. II. James, İngiliz tahtının sınırlamalarını anlamayarak, mutlakiyetçi bir monark gibi hareket edince Parlamento karşısına dikildi ve üç yıl süren mücadele sonunda 1688 yılında ülkeden kaçtı. Parlamento ise 1689 yılında "Haklar Yasası" nı (*Bill of Rights*) yayınladı. Buna göre, hiçbir yasa kral tarafından yürürlükten kaldırılmayacak, Parlamento'nun izni olmadan vergi ve asker toplamayacak, hukuk sürecinden geçilmeden hiç kimse tutuklanamayacaktı.

Böylece, İngiltere 1688 yılından sonra modernleşmeye başlayan dünyada gerçek bir aristokratik yönetimin en iyi örneği oldu. Toprak sahibi aristokrasi, krala karşı yalnız bazı ayrıcalıklara sahip olmakla kalmamış, hükümete de egemen olmuştur. Dolayısıyla, parlamenter hükümet ve hukukun üstünlüğü gibi, 19. yüzyılın kilit ülkeleri, önce İngiltere'de yerleşmiş ve uygulama alanı bulmuştur.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, 1500-1700 yılları arasındaki dönemde, uygarlığın merkezi, çok çeşitli nedenlere bağlı olarak, Avrupa'nın batısına geçmiştir. Söz konusu dönemde, önce Portekiz ve İspanya denizlere egemen olmuşlardır. Ancak, 1600'lerle birlikte, gerek deniz üstünlüğü ve gerekse uygarlık, Avrupa'nın kuzeyine kaymış ve buradaki "ulusdevletler" dünya egemenliği yo-

lunda önce denizlerde üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Üstelik, güçlü devletler olma yolunda temel siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumlarını sağlam bir biçimde yerleştirmişlerdir. Bir sonraki dönem olan 1700-1850 yılları arasında bu uygarlık yeryüzünün hemen hemen tüm kıtalarına yayılmaya başlayacak ve bu süreç içinde Batı Avrupa daha da güçlenecektir. Bu konuyu ilerde işlemek üzere bırakıp, şimdi inceleme konusu olan dönemden Avrupa'nın doğusunda ortaya çıkan ve batısındakilerden çok farklı olan gelişmelere geçebiliriz.

d. Doğu Avrupa'da Zayıflayan ve Güçlenen

Devletler: Avusturya ve Prusya

17. yüzyılda ve özellikle Westphalia Barışı'ndan sonraki dönemde, modern dünyanın kuruluşu açısından kalıcı etkileri olacak olaylar, Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıktı. Yavaş yavaş zayıflamakta olan bir zamanların üstün güçleri, Kutsal Roma İmparatorluğu, Polonya Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın yükselmesine tanık olundu.

16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar, Batı Avrupa'da görülen aksine, Doğu Avrupa'da köylü kitlesi giderek özgürlüğünü yitirdi. Burada güçlü bir tüccar ve burjuva sınıfı yaratan ve emeğiyle çalışanları hukuken özgür ve hareketli bir işgücü haline getiren ticaret devrimi, Doğu Avrupa'da büyük toprak sahiplerini güçlendirmiş ve bunlar serflik kurumuyla zorla çalıştırılan geniş işgücüne sahip olmuşlardı. Doğu Avrupa'da temel toplumsal ve ekonomik birim, tarım arazisi olarak kaldı. Burada lord, zorla çalıştırılan köylüleri (robot) tam anlamıyla sömürmekteydi. Bu serflerin izinsiz başka yere gitme, evlenme ya da başka bir iş öğrenme özgürlükleri olmadığı gibi, 18. yüzyılın ortalarına kadar haksızlıklara karşı başvuracakları bir hukuk kurumu

da yoktu. Özet olarak, Doğu Avrupa'da toprak sahipleri güçlü ve yönetim genel olarak despotikti. Yeni yükselmekte olan Avusturya, Prusya ve Rusya'da da durum aynı olacaktı.

Gerilemekte olan Polonya, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Osmanlı devleti birbirlerinden çok farklıydılar. Kutsal Roma İmparatorluğu, eski Hıristiyan geleneğini bazı bakımlardan sürdürmekteydi. Polonya'nın Batı ile eskiye dayanan bağları vardı. Osmanlı devletiyse, Avrupa'ya yabancı sayılan Müslüman bir güçtü. Ancak, bu üç devlet birçok noktada birbirine benzemekteydi. Bir kere, her üçünde de merkezi otorite zayıflamıştı. Devletin varlığı, merkezdeki monark ile çevredeki valiler, askeri önderler, kısaca mahalli yöneticiler arasındaki anlaşmaya dayanıyordu. İkinci olarak, üçü de etkili bir yönetim sisteminden ve hükümetten yoksun kalmaya başlamışlardı. Fransa'da en iyi örneğini gördüğümüz "modern devlet" anlayışı bu üç devlette de yoktu. Son olarak, üç devlet de çok değişik uluslardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla, üzerinde oturdukları geniş toprak parçası siyasal açıdan zayıf, yani yeni devletlerin egemenlik kurabilecekleri kadar "yumuşaktı."

(i) *Kutsal Roma İmparatorluğu ve Güçlenen Devletler: Avusturya ve Prusya:* Daha önce sözü çok geçen Kutsal Roma İmparatorluğu, Voltaire'in deyişiyle, "ne kutsal, ne Romalı, ne de imparatorluktu" Ordusu, geliri ve işleyen bir hükümet mekanizması yoktu. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, nasıl sayıldığına bağlı olarak 300 ile 2000 arasında değişen sayıda hükümler haklara sahip devletten oluşuyordu (son sayıda, Güney Almanya'da bulunan "İmparatorluğun Şövalyeleri" de vardır). Tüm bu devletler, ısrarla "Germanik özgürlükler" adını verdikleri haklarını korumak istiyorlardı. Bu da, kısaca, küçük devletlerin İmparator tarafından denetlenmemesi anlamına geliyordu. İmparator seçilirken,

“elektör” adı verilen devlet temsilcilerinin oluşturduğu seçici “diyet”, seçilecek imparatorun üye devletlerin ayrıcalıklarının kabul etmesini şart koşuyor, pazarlığa oturuyordu. Dolayısıyla, 15. yüzyılın ortalarından beri sürekli imparator seçilen Habsburglar’ın yetkileri, Avrupa’nın öteki monarklarındaki kadar geniş olmuştur. Son diyet 1663’te Tuna’daki Osmanlı ilerlemesine karşı alınacak tedbirleri kararlaştırmak için toplanmıştı. İmparatorluk Diyeti 1806’da Kutsal Roma İmparatorluğu tarihi karışana kadar bir daha da toplanmayacaktır. Üye devletlerin İmparator’a karşı mücadeleleri sonucu, mutlakiyetçilik bir bütün olarak Almanya’da sınırlandırılmış oldu, ama 300 devlet içinde minyatür biçimiyle sürdü. Her devlet yöneticisi kendini bir 14. Louis, saraylarını da bir Versailles gibi görmek alışkanlığında idi.

1700’lerle birlikte bunlar arasından iki tanesi, Avusturya ile Prusya, yöneticilerinin hüner ve iradesiyle güçlenmeye başladı. Uzun süre bunların, Avusturya Habsburgları ve Brandenburg ya da Hohenzollern hanedanlığı dışında sürekli kullanılan bir adları bile yoktu. Zamanla birine, yüzyıllarca Yukarı Tuna’da küçük bir arşidüklük olarak varlığını sürdüren Avusturya, ötekine yüzyıllarca Baltık kıyılarında ufak bir bölgenin adı olan Prusya denmeye başlandı.

Avusturya, Westphalia Barışı’ndan iki üç kuşak sonra büyük ve yeni bir imparatorluk haline geldi. Belçika ve İtalya’da ortaya çıkmış olmakla birlikte, aslında başkenti Viyana’da olan bir Orta Tuna İmparatorluğu’ydu. Macaristan ve Bohemya’yı da içerdiğinden, Alp, Bohemya ve Karpat dağ sistemleri arasında yayılan bir devletti. Alman etkisi güçlü olmakla birlikte, çokuluslu bir nitelik taşıyordu.

Habsburglar’ın tüm çabalarına rağmen, Avusturya monarşisi, I. Dünya Savaşı’nın sonunda yıkılana kadar, bir kişi

çevresinde toplanan “uluslar koleksiyonu” olarak kaldı. Avusturya İmparatorluğu'nun bu niteliği, belki I. Dünya Savaşı'nın nedenlerinden birini oluşturacaktır.

1417'de Hohenzollern ailesi modern Prusya'nın çekirdeği olan Prusya'yı yönetmeye başladı. Modern Prusya, 17. yüzyılda bir iki küçük arazinin daha Hohenzollern Hanedanlığı'nın eline geçmesiyle ortaya çıktı. Otuz Yıl Savaşları sırasında 1640'ta Frederick Wilhelm Prusya tahtına oturdu. Sonra “Büyük Frederick” adını alarak Prusya'yı güçlü bir devlet biçimine soktu. Frederick, ülkesinin küçük olduğunu, doğal savunma hatlarına sahip olmadığını ve güçlü komşuları bulunduğunu anladığından, yalnız genişlemek için değil, var olabilmek için de güçlü bir orduya dayanması gerektiği sonucuna vardı. Küçük de olsa güçlü ve disiplinli bir orduyla, büyük devletlerin Prusya'yı siyasal manevralarında hesaba katacaklarına ve böylece güç dengesi politikasında bazı avantajlar sağlayabileceğine inanıyordu. Devlet, kuruluşunu ve belki de varlığını orduya borçluydu ve ordusu sayesinde güçlü bir siyasal birim haline gelecekti. Ancak, bu verilere dayanılarak yaygın biçimde inanılanın aksine, tarihinin son aşamaları hariç, Prusya savaştan olmaktan çok militarist bir devlettir. Saldırgan değil, ihtiraslıydı. Ama, özü orduya dayalı olduğundan, belki de Avrupa'nın en militarist devleti sayılabilirdi. Tüm devletlerde, devlet mekanizmasının bir dereceye kadar silahlı kuvvetleri destekleme amacıyla kurulduğu doğrudur. Ama, Prusya'da devletin dikkat ve enerjisinin büyük bir bölümü silahlı kuvvetlere yöneldi. Bu anlatılanların sonucu olarak, Prusya'nın toplumsal gelişme ve sınıf yapısı üzerinde ordu çok büyük etki yapmıştır.

Prusya yöneticileri, adlarına “Junker” denen büyük toprak sahiplerinin daha iyi subay olacağına, çünkü köylüleri sürekli komutla yönetmeye alışık olduklarına inanmışlardı. Dolayısıyla, Prusya ordusunda burjuva subay hemen

hemen yok denecek kadar azdı. Ayrıca, Prusya'da orta sınıf, öteki Avrupa devletlerindeki aksine, zengin değildi. Özel mülk sahibi olarak toplumsal güçleri de azdı. Tipik bir orta sınıf insanı, hükümet için çalışan devlet görevlisi durumundaydı. Bunlar, soylulara büyük saygı duymaz, devlete hizmet eder ve ordularıyla gururlanırlardı. Büyük Frederick ile birlikte bunların oluşturduğu devlet hizmeti dürüstlüğü ve çalışkanlığıyla Avrupa'da ün yapmaya başladı. Kısaca, güçlü ve disiplinli ordusu, dürüst ve çalışkan devlet hizmetiyle Prusya, Avrupa'nın güçlü devletleri arasına girmeye namzettii.

(ii) *Polonya'nın Zayıflığı*: Polonya'ya "cumhuriyet" denmesinin nedeni, kralın seçimle işbaşına gelmesi ve anayasal özgürlüklerin yaygın olmasıydı. Bunun belki de en önemli nedeni, halkının çok karışık ve topraklarının çok geniş olmasıydı. Hiçbir merkezi sistem bu kadar geniş toprakları ve değişik ırkları etkili biçimde yönetemeyeceği için, (bunun tek istisnası, 17. yüzyıla kadar, çok farklı bir devlet mekanizmasına sahip olan Osmanlı devletiydi) özellikle merkezden uzak yerlerde yerel yöneticiler bazı ayrıcalık ve özgürlükler kazanıyorlardı.

Polonya'da toprak aristokrasisi, ülkedeki öteki sınıfları etkisiz hale getirmişti. Böylece, Polonya ne Fransa'daki gibi mutlak bir monarşi ne de İngiltere'deki gibi etkili bir parlamenter hükümete sahip olabildi. Kısaca, Polonya adı verilen topraklar bir güç boşluğu oluşturuyordu. Özellikle Moskova ve Berlin gibi yüksek güç merkezleri gelişmeye başlayınca, Polonya sınırlarına yapılan baskı arttı ve sonunda bu güç merkezleri tarafından parçalandı.

(iii) *Rusya'nın Büyük Devlet Olması*: Bu arada Doğu Avrupa'da yükselen bir başka devlet de Rusya idi. MS 862 yılında Vikingler'in¹⁴ saldırıları sırasında Kiev'de kurulmuş

14 Vikingler, 8. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar Kuzey ve Batı Avrupa'nın kıyıdaki

olan Rusya, Batı ile Doğu özelliklerinin bir karışımı haline gelene kadar, Batı ve Bizans'la ticari ve dini bağlarını güçlendirmişti. III. Ivan (Buyuk Ivan) "Tum Rusların Çarı"¹⁵ iddiasında bulunduğu zaman (1462-1505) kendisini Bizans imparatorlarının sonuncusu olarak ilan edip, Rusya'nın Bizans'la bağlarını vurgulamaktaydı. Üstelik, Çarlığın alameti olarak, Bizans'ın çift başlı kartalını almıştı. Kremlin'deki sarayı da, Bizans imparatorlarının İstanbul'daki sarayının taklidiydi. Zaten, "İkinci Roma İmparatorluğu" iddiasında bulunan Bizans, Türkler tarafından yıkıldıktan sonra, Rusya'nın, Ortodoks Hıristiyanlığının gerçek merkezi olarak "Üçüncü Roma İmparatorluğu" olacağı tahmin ediliyordu. Rus önderliğinde Ortodoks Hıristiyanlığı güneye ve doğuya doğru genişleyerek, İslamiyet'in güçlü olduğu bölgeleri eline geçirebilirdi.

III. Ivan tahta çıktığında, "modern Rusya"nın ulusal birliği sağlanmaya başlanmıştı bile. Oğlu III. Vasil 1533'te öldüğü zaman Rusya tam anlamıyla doğmuş ve ilk defa 12. yüzyılda bir sınır kasabası olarak adı geçen Moskova Prensligi Rus devletinin merkezi olmuştu. Zamanla, Avrasya step topluluklarının özgürlük ve yerellik anlayışını sürdürdüren ve eşit hükümler prenslerin konfederasyonu biçimindeki Kiev geleneği, yerini Çar'ın mutlakiyetçi yönetimine bıraktı. Rusya'nın kuruluş dönemi çarları ordularının büyük bir bölümünü süvari birlikleri, bir bölümünü de kentlerden topladıkları piyadeyle oluşturarak, feodal lordlara bağımlı olmaktan kurtuldular. Bu durum, merkezi otoriteyi güçlendirici ve çarların despotizmini artırıcı bir etki yaptı.

yerleşim bölgelerine yağma saldırıları düzenleyen İskandinav denizcileridir.

15 Roma İmparatoru Sezar'dan sonraki devlet adamlarının bazıları, "onun gibi olmak" için, adını kendi adlarının başına eklemişlerdir. Avusturya, Alman ve Rus İmparatorlarının "Kayzer" ve "Çar" gibi adlarının başlarına koydukları unvanlar, "Sezar" sözcüğünden gelmektedir.

Rusya'nın bu tarihten sonraki gelişmesinin öyküsü, Avrasya düzlüklerinde kurulan bu küçük devletin Kıta'ya bir ucundan öteki ucuna kadar egemen olmak için genişleme mücadelesidir. Moğolların ve Türklerin batıya sızmaya başladıkları sırada, Ruslar da kürk peşinde doğuya doğru genişlediler. 16. yüzyılın ortasına gelindiğinde, 1533-1584 yılları arasında Çar olan IV. Ivan (Korkunç Ivan) Orta Volga bölgesinde bir Müslüman Hanlığının merkezi olan Kazan'ı eline geçirdi. 16. yüzyılın bundan sonraki bölümünde ve tüm 17. yüzyıl boyunca, Don, Dinyeper ve Volga akarsularının bereketli vadileri Rusların denetimi altına girdi. Bu denetimin kurulmasıyla, doğu ve güneydoğu yönlerinde Rus genişlemesi kolaylaşmış oldu. 17. yüzyılın ortalarında tüm Asya kıtası doğuya doğru geçilerek, Pasifik Okyanusu kıyısında Okhotsk kenti kuruldu. Rusya bundan sonra güneye doğru sarktı, ama bu yöndeki genişleme Amur akarsuyunda Çin'deki Manchu Hanedanlığı tarafından tam iki yüzyıl durduruldu. 1707'de Japon adalarının kuzeyinde Kamçatka yarımadası Rus bölgesi ilan edildi. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Ruslar Bering Boğazı'nı geçerek Alaska'ya girdiler ve Kaliforniya'ya doğru ilerlemeye başladılar. Bu genişleme, Amerika Kıtası'nın doğu ucunda bağımsızlığını kazanıp, batıya doğru tüm kıtayı egemenliği altına alma uğraşı veren ABD tarafından durdurulacaktır. Ruslar, batıya doğru genişlemelerindeyse, İsveç ve Polonya ile giriştikleri uzun mücadeleden sonra Baltık Denizi'ne, dolayısıyla açık sulara çıktılar.

18. yüzyılda I. Petro (Peter) ve Büyük Katerina'nın (1762-1796) hükümdarlıkları döneminde Rusya'nın öyküsü, batıya doğru genişleme ve Batılılaşma çabalarını anlatır. Her iki monark da, Hollandalı, Alman ve İngiliz teknisyenlerinin Rusya'ya göç etmelerini teşvik ederek, hem orduyu hem de devlet mekanizmasını güçlendirmek istediler. Ba-

ti'nin üstün gücü, ancak onların sahip olduğu araçlar ve anlayışla dengelenebilirdi. Kısaca, Rusya'nın "Doğulu" yüzünün değiştirilmesinde ve bir Avrupa devleti haline getirilmesinde kararlıydılar. Sarayda Avrupa giysileri giymeye başlandı ve Kuzey Avrupa Protestan devletlerinde olduğu gibi, Kilise, monarşinin denetimi altına alındı. Prusya'da Büyük Frederick'in yaptığı gibi, devlet ordununun ihtiyaçlarına göre yönetilmeye başlandı. Uraflar'da bir silah endüstrisi kuruldu ve Rusya'nın "Batılılaştırılmasının" bir simgesi olarak, başkent batıya, St. Petersburg'a alındı. Çar I. Petro'nun "Büyük Kuzey Savaşı" (1700-1721) sonunda Letonya ve Estonya gibi iki bölge İsveç'ten alınarak, Rus gücü Baltık'a tam anlamıyla yerleşti. I. Petro'nun öldüğü 1725 tarihine gelindiğinde, Rusya önemli bir Avrupa devleti olmuştu. Çariçe Katerina'nın Osmanlılar'a karşı giriştiği 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları sonunda, Rusya Karadeniz'in kuzeyine de yerleşti. Böylece, 18. yüzyılın sonunda, Baltık'tan Karadeniz'e ve oradan da Pasifik Okyanusu'na kadar geniş Avrasya bölgesi üzerinde, 20. yüzyılın ikinci yarısının "süper gücü" Rusya'nın çerçevesi kurulmuş oluyordu.

Rusya'nın 18. yüzyıl boyunca bu genişlemesi, 1700-1850 dönemindeki globalleşme süreci içinde, Batı Avrupa'nın bazı kurum ve düşüncelerinin Avrasya kıta kütlesi boyunca yayılmasını sağlamıştır. Dünya kültürel dengesinin bozulup, Batı'nın üstünlüğü karada da ele geçirmesi yolundaki tarihi süreç açısından önemi budur.

e. *İslam Dünyasının Zayıflaması ve Osmanlılar*¹⁶

1500'lerle birlikte Batı'nın yükselmesi ve 19. yüzyılın orta-

16 Bu bölüm yazılırken yararlanılan kaynaklar: Noel Barber, *Lords of the Golden Horn*, Londra, Pan books, 1973; Monroe Berger, *The Arab World Today*, Garden City, New York, Doubleday and Co. Inc., 1962; James A. Bill ve